

Θεωρία της Προσωπικότητας: Από τις Απλές Καθημερινές Παρατηρήσεις στις Συστηματικές Θεωρίες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΑΝΤΗΣΟΥΜΕ
ΣΕ ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΕΝΤΕ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Επιστημονική Παρατήρηση
Συστηματική Θεωρία
Θεωρία Ελέγξιμη Εμπειρικά
Περιεκτική Θεωρία

Εφαρμογές: Από τη Θεωρία στην Πράξη

ΓΙΑΤΙ ΜΕΛΕΤΑΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ;
ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ:
ΤΙ, ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΩΜΕΝΕΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ
ΤΑ ΑΤΟΜΑ: ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ,
ΤΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Δομή

Μονάδες ανάλυσης

Ιεραρχία

Διεργασία

Ανάπτυξη και Εξέλιξη

Γενετικοί Συντελεστές

Περιβαλλοντικοί Συντελεστές

Πολιτισμός • Κοινωνική τάξη • Οικογένεια •

Συνομήλικοι

Ψυχοπαθολογία και Αλλαγή Συμπεριφοράς

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Φιλοσοφική Θεώρηση του Προσώπου
Εσωτερικοί και Εξωτερικοί Συντελεστές
της Συμπεριφοράς
Σταθερότητα στις Διαφορετικές Περιστάσεις
και στις Διαφορετικές Χρονικές Στιγμές
Η Ενότητα Βιωμάτων και Συμπεριφοράς
και η Έννοια του Εαυτού

Ποικίλες Καταστάσεις Συνείδησης και η Έννοια
του Ασυνειδήτου

Η Επίδραση του Παρελθόντος, του Παρόντος
και του Μέλλοντος στη Συμπεριφορά

Μπορεί να Υπάρξει Επιστήμη της Προσωπικότη-
τας; Τι Είδους Επιστήμη θα ήταν αυτή;

ΤΙ ΥΠΟΤΙΘΕΤΑΙ ΟΤΙ ΚΑΝΕΙ ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ;

ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ:
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Πρόκληση της Διατύπωσης μιας Θεωρίας
για την Προσωπικότητα

Οι Θεωρίες της Προσωπικότητας:

Μια Πρώτη Γεύση

Περί Ύπαρξης Πολλαπλών Θεωριών:

Οι Θεωρίες ως Εργαλειοθήκες

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

ΠΥΡΗΝΑΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η φίλη μου δεν έχει μεγάλη αυτοπεποίθηση. Από τη μια είναι φίλη μου και από την άλλη προσπαθεί συνεχώς να δείξει πως είναι καλύτερη κλέβοντας τα αγόρια μου. Προφανώς δεν είναι πραγματική μου φίλη. Μαζί της περνάω ωραία ως τη στιγμή που θα εμφανιστεί κάποιος άντρας. Θα κάνει τα πάντα για να δείξει πως είναι καλύτερη, γιατί, στην πραγματικότητα, έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση. Πρέπει πάντα να έχει κάποιον άντρα στο πλευρό της για να νιώθει καλά. Διαφορετικά νιώθει πως δεν αξίζει.

Ένας γνωστός μου είναι εξαιρετικά ανασφαλής. Η ανασφάλειά του εκδηλώνεται με μια αλλόκοτη συμπεριφορά, υποδηλώνοντας εντέλει μια θλιμμένη και παρανοϊκή ψυχή που έχει περάσει πολλές δυσκολίες, χωρίς απαραίτητα να συνειδητοποιεί την προέλευσή τους. Αντί να αναγνωρίσει πως ευθύνεται ο ίδιος, προτιμά να κατηγορεί τους άλλους για τις πράξεις του.

Ενίοτε είμαι εγωκεντρική, πιστεύω, όμως, πως αυτό γίνεται επειδή προσπαθώ να είμαι τέλεια. Τέλεια επειδή θέλω να είμαι άριστη μαθήτρια, να γίνω καλή μητέρα, τρυφερή σύζυγος, υποδειγματική υπάλληλος, στοργική φίλη. Το «σπουδαίο» μου έτερον ήμισυ νομίζει πως μερικές φορές πασχίζω –με την καλή έννοια, βέβαια– να κάνω τη «Μητέρα Τερέζα». Είναι όμως στιγμές που τρελαίνομαι. Πέρασα δύσκολα ως παιδί και ως ενήλικας, και κατ' επέκταση πιστεύω πως προσπαθώ να αντισταθμίσω όλες τις άσχημες στιγμές. Θέλω να είμαι δημιουργική, καλή – να αφήσω κι εγώ το στίγμα μου στον κόσμο.

Είμαι σκέτο κάθαρμα. Είμαι αρκετά έξυπνος για να έχω καλούς βαθμούς και να σπουδάσω γενετική, αλλά δεν ξέρω πότε πρέπει να κρατάω το στόμα μου κλειστό. Συχνά γίνομαι αγενής και βρίζω άσχημα, παρ' ότι τις περισσότερες φορές είμαι ντροπαλός και μιλάω με ελάχιστους ανθρώπους. Κάποιες φορές γίνομαι σαρκαστικός, σκληρός και αλαζόνας. Ωστόσο, μου έχουν πει ότι είμαι καλός και γλυκός, και ίσως να 'μαι, αλλά μόνο με όσους θεωρώ πως αξίζει να μιλάω συχνά. Μου αρέσουν οι τσακωμοί και τις περισσότερες φορές τσακώνομαι για πλάκα.

Ο φίλος μου είναι εξωστρεφής και διασκεδαστικός, αν και, όταν νιώθει πως κάτι δεν πάει καλά, σύμφωνα με τα δικά του μέτρα, γίνεται υπερβολικά τελειομανής. Αν θεωρεί πως κάποιος δεν είναι σε θέση να ολοκληρώσει μια δουλειά, αναλαμβάνει να το κάνει ο ίδιος. Στην ιδιωτική του ζωή έχει απίστευτα νεύρα, φωνάζει πολύ και δεν είναι ποτέ χαρούμενος. Στον κοινωνικό του περίγυρο είναι η προσωποποίηση του κεφιού.

Το άτομο αυτό είναι κάποιες φορές συνεσταλμένο. Ανοίγεται σε ορισμένους μόνο ανθρώπους. Ποτέ δεν ξέρεις αν χαίρεται ή λυπάται. Ποτέ δεν δείχνει τα πραγματικά του συναισθήματα και όταν τα δείχνει αισθάνεται άβολα. Είχε μια τραυματική εμπειρία που τον έκανε να κλειστεί στον εαυτό του – με αποτέλεσμα να φοβάται να δείξει τον αληθινό του εαυτό. Έχει χιούμορ, διασκεδάζει τον εαυτό του και τους άλλους, είναι όμως φορές που δύσκολα καταλαβαίνεις αν όντως περνάει καλά. Το εν λόγω άτομο το αγαπούν πολλοί, είναι εξαιρετικά γενναϊόδωρος, αλλά δεν του αρέσει η «σοβαρότητα».

Τα παραπάνω σκιαγραφήματα δεν γράφτηκαν από επαγγελματίες ψυχολόγους ή από τελειόφοιτους φοιτητές ψυχολογίας. Γράφτηκαν από ανθρώπους σαν κι εσάς:

φοιτητές που πήραν ένα μάθημα εξαμήνου με θέμα την ψυχολογία της προσωπικότητας και έκαναν μια γραπτή άσκηση την πρώτη μέρα των μαθημάτων. Όταν εμείς, οι συγγραφείς αυτού του βιβλίου, διδάσκουμε το συγκεκριμένο μάθημα, συνήθως αρχίζουμε ζητώντας από τους φοιτητές μας να περιγράψουν την προσωπικότητά τους, καθώς και την προσωπικότητα κάποιου φίλου. Οι περιγραφές των φοιτητών είναι διορατικές και ιδιαίτερα λεπτομερείς – σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, ώστε να αναρωτιέται κανείς αν η τάξη είναι γεμάτη από «θεωρητικούς της προσωπικότητας».

Κατά μία έννοια, αυτό ακριβώς συμβαίνει. Όλοι είμαστε θεωρητικοί της προσωπικότητας. Όλοι περνάμε ατελείωτες ώρες θέτοντας ερωτήματα για τον εαυτό μας («Γιατί είμαι μελαγχολικός;», «Γιατί αγχώνομαι τόσο πολύ όταν πρόκειται να μιλήσω μπροστά σε κόσμο;») και για τους άλλους («Γιατί είναι τόσο παράξενοι οι γονείς μου;», «Αν συστήσω τη Μαρία στον Μιχάλη, θα ταιριάξουν άραγε;»). Οι απαντήσεις που θα δώσουμε σε αυτά τα ερωτήματα διαμορφώνουν την άποψή μας – την ολοκληρωμένη, σύνθετη, εμπειριστατωμένη άποψή μας – για τις αιτίες που οδηγούν τους ανθρώπους να ενεργήσουν με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Έτσι διαμορφώνουμε τις δικές μας θεωρίες για την προσωπικότητα.

Το γεγονός πως σκεφτόμαστε τόσο πολύ ό,τι αφορά τους ανθρώπους θα πρέπει να σας απασχολήσει από τώρα, στην αρχή του μαθήματός μας για την ψυχολογία της προσωπικότητας, για τον εξής σημαντικό λόγο: Γνωρίζετε ήδη πολλά για το αντικείμενο αυτού του μαθήματος. Ίσως περισσότερα απ' ό,τι για οποιοδήποτε άλλο ακαδημαϊκό μάθημα επιλέξετε. Φανταστείτε τι θα συνέβαινε αν ο διδάσκων καθηγητής κάποιου άλλου μαθήματος ζητούσε από τους φοιτητές να κάνουν αυτό που ζητήσαμε εμείς: να γράψουν μια περιγραφή του βασικού αντικειμένου του μαθήματος από την πρώτη μέρα του εξαμήνου. Τι θα ζητούσε στα μαθηματικά, στην ιστορία ή στη χημεία; «Παρακαλώ, περιγράψτε τον ολοκληρωτικό λογισμό»; «Αναφέρετε τα αίτια της Ρωσικής Επανάστασης»; «Περιγράψτε την αγαπημένη σας χημική ένωση»; Θα ήταν παράλογο να σας ζητήσουν κάτι τέτοιο. Ενώ τα συγκεκριμένα μαθήματα έχουν ως σκοπό να σας εισαγάγουν στο αντικείμενό τους, το δικό μας διαφέρει, διότι η προσωπικότητα «δεν χρειάζεται εισαγωγές». Ξέρετε ήδη και είστε σε θέση να περιγράψετε λεπτομερώς πάρα πολλές «προσωπικότητες». Έχετε τις απόψεις σας σχετικά με τις ιδιαιτερότητες και τις διαφορές των ανθρώπων και τις χρησιμοποιείτε για να κατανοήσετε τα γεγονότα, να προβλέψετε μελλοντικά γεγονότα και να βοηθήσετε τους φίλους σας να αντιμετωπίσουν το άγχος και τις αναποδιές της ζωής. Ήδη κατέχετε και χρησιμοποιείτε τη δική σας θεωρία για την προσωπικότητα.

«Όμως» – ίσως αναρωτηθείτε – «αν ξέρω ήδη τόσο πολλά για την προσωπικότητα, γιατί να πάρω αυτό το μάθημα; Τι μπορώ να μάθω για την προσωπικότητα από τους επαγγελματίες ψυχολόγους της προσωπικότητας; Τι πετυχαίνουν οι θεωρητικοί της προσωπικότητας που παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλίο που δεν μπορώ να καταφέρω εγώ;» Στο πρώτο κεφάλαιο απαντάμε σε αυτά τα ερωτήματά σας. Ειδικότερα, το κεφάλαιο αυτό σας εισάγει στο χώρο της ψυχολογίας της προσωπικότητας εξετάζοντας τα ακόλουθα ερωτήματα:

ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΑΝΤΗΣΟΥΜΕ
ΣΕ ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. Πώς διαφέρουν οι θεωρίες των επιστημόνων ψυχολόγων της προσωπικότητας από εκείνες των απλών ανθρώπων στην καθημερινή τους ζωή;
2. Γιατί υπάρχουν πολλές θεωρίες προσωπικότητας; Ποιες είναι οι γενικότερες διαφορές μεταξύ των θεωριών και πώς μπορούμε να αξιολογήσουμε την αντίστοιχη συμβολή της καθεμιάς στην προώθηση μιας επιστήμης για την προσωπικότητα;
3. Ποιοι είναι οι στόχοι των θεωρητικών της προσωπικότητας και των φοιτητών; Ποιες πτυχές των ανθρώπων και των μεταξύ τους διαφορών προσπαθούν να κατανοήσουν και σε ποιους πολύ σημαντικούς παράγοντες θα πρέπει να αναφέρεται κάθε θεωρία της προσωπικότητας;

Όλοι θέλουμε να μάθουμε περισσότερα για την προσωπικότητα. Πώς είναι πραγματικά ο φίλος μου; Πώς είμαι πραγματικά εγώ; Μπορούν οι άνθρωποι να αλλάξουν προσωπικότητα – και αν ναι, πώς; Υπάρχει κάποια θεμελιώδης ανθρωπινή φύση και αν ναι, ποια είναι; Δεν είναι δύσκολο να θέσουμε αυτά τα ερωτήματα. Το δύσκολο είναι να δώσουμε στέρεες, επιστημονικά τεκμηριωμένες απαντήσεις. Οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας είναι μια ομάδα ανθρώπων που προσπαθούν να δώσουν αυτές τις απαντήσεις. Το παρόν βιβλίο είναι μια εισαγωγή στο συγκεκριμένο πεδίο επιστημονικής μελέτης: στις ερευνητικές του μεθόδους, στα πρωταρχικά του ευρήματα και στις σημαντικότερες θεωρίες του.

Από πολλές απόψεις, η ψυχολογία της προσωπικότητας θα σας φανεί οικεία. Τα ερωτήματα των εξειδικευμένων ψυχολόγων για τα άτομα θυμίζουν τα δικά σας. Ωστόσο, υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στον καθημερινό, ανεπιτηδευτο τρόπο σκέψης για την προσωπικότητα και στις επίσημες επιστημονικές θεωρίες που διατυπώνουν οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας, όχι τόσο ως προς τα ερωτήματα που θέτουν όσο ως προς τον τρόπο που αναζητούν τις απαντήσεις. Ας αρχίσουμε, λοιπόν, με ορισμένες από αυτές τις διαφορές.

Αναλογιστείτε για μια στιγμή πώς σχηματίζετε τις απόψεις σας για τους ανθρώπους. Παρατηρείτε και συνδιαλέγεστε με τους φίλους και την οικογένειά σας, κάνετε τους συλλογισμούς σας. Παίρνετε ιδέες από βιβλία, τραγούδια, ταινίες, τηλεοπτικές εκπομπές και θεατρικά έργα. Με κάποιον τρόπο, από αυτούς τους συνδυασμούς οδηγείστε σε πεπειθήσεις σχετικά με το χαρακτήρα των ατόμων και τις κυριότερες διαφορές μεταξύ τους. Αυτός ο συνδυασμός πληροφοριών επαρκεί μόνο αν δεν επιθυμούμε να συγκροτήσουμε μια επίσημη θεωρία για την προσωπικότητα. Οι θεωρητικοί της προσωπικότητας είναι επιφορτισμένοι με την επιστημονική μελέτη των προσώπων. Αυτό πιο συγκεκριμένα σημαίνει πως, για να διατυπώσουν μια επιστημονική θεωρία για την προσωπικότητα, οι επιστήμονες πρέπει να επιδιώξουν την επίτευξη πέντε στόχων τους οποίους κανονικά δεν θέτουμε όταν σκεφτόμαστε τους ανθρώπους στην καθημερινή μας ζωή.

ΟΙ ΠΕΝΤΕ ΣΤΟΧΟΙ
ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Οι πέντε στόχοι που θέτει ο θεωρητικός της προσωπικότητας περιλαμβάνουν τόσο τη θεωρία (τις ιδέες που χρησιμοποιεί για να κατανοήσει τα άτομα, την εξέλιξή τους και τις μεταξύ τους διαφορές) όσο και τα στοιχεία (τις επιστημονικές παρατηρήσεις που συνιστούν τη βάση της θεωρίας). Καθώς θα διαβάσετε το βιβλίο,

δείτε αυτούς τους πέντε στόχους ως πέντε κριτήρια για την αξιολόγηση των θεωριών. Δεν επιτυγχάνουν όλες οι θεωρίες τους πέντε αυτούς στόχους στον ίδιο βαθμό. Οι στόχοι είναι οι εξής:

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Οι καλές επιστημονικές θεωρίες στηρίζονται σε προσεκτικές επιστημονικές παρατηρήσεις. Μέσα από την επιστημονική παρατήρηση των ανθρώπων, ο ψυχολόγος της προσωπικότητας αντλεί συστηματικές περιγραφές γενικότερων τάσεων των ανθρώπων και των μεταξύ τους διαφορών. Αυτές οι περιγραφές στη συνέχεια πρέπει να ερμηνευτούν από κάποια επιστημονική θεωρία.

Τρία είναι τα βασικά κριτήρια της επιστημονικής παρατήρησης στην ψυχολογία της προσωπικότητας. Καταρχήν, μελετάμε έναν μεγάλο αριθμό διαφορετικών μεταξύ τους ανθρώπων. Δεν νοείται να βασίζονται οι θεωρίες της προσωπικότητας στην παρατήρηση μικρού αριθμού ανθρώπων τους οποίους απλώς τυχαίνει να συναντούν οι ψυχολόγοι στην καθημερινή τους ζωή. Οι άνθρωποι αυτοί πιθανόν διαφέρουν ως προς το κοινωνικό ή πολιτισμικό τους υπόβαθρο, και ο ψυχολόγος οφείλει να γνωρίζει αυτές τις διαφορές. Δεύτερον, πρέπει να εξασφαλίζουμε την *αντικειμενικότητα* της παρατήρησης των ανθρώπων. Οι ψυχολόγοι οφείλουν να διαγράφουν από την επιστημονική παρατήρηση τις όποιες προκαταλήψεις ή στερεότυπα σχετικά με τους ανθρώπους και, ταυτόχρονα, να περιγράφουν τις επιστημονικές τους μεθόδους με αρκετές λεπτομέρειες ώστε κάποιος άλλος να είναι σε θέση να αναπαραγάγει την έρευνά τους για να επαληθεύσει την αξιοπιστία των ευρημάτων τους. Τρίτον, οι ψυχολόγοι χρησιμοποιούν εξειδικευμένα εργαλεία για να φωτίζουν συγκεκριμένες διεργασίες της σκέψης, συναισθηματικές αντιδράσεις, και συστήματα του ανθρώπινου οργανισμού που συντελούν στη λειτουργία της προσωπικότητας. Παρατηρούν τα άτομα όπως κι εσείς, με τη διαφορά ότι εμπλουτίζουν τις παρατηρήσεις τους με επιστημονικές μετρήσεις και μεθόδους μοναδικές στον κλάδο τους. Στο Κεφάλαιο 2 θα δούμε τις ερευνητικές μεθόδους της ψυχολογίας της προσωπικότητας.

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Από τη στιγμή που ο ψυχολόγος έχει στα χέρια του κάποιες καλές περιγραφές της προσωπικότητας, μπορεί να αναπτύξει μια θεωρία της προσωπικότητας η οποία, στην ιδανική περίπτωση, θα βοηθήσει να καταλάβουμε τη φύση των ανθρώπων.

Κι εδώ η διαφορά ανάμεσα σε εσάς και στον επαγγελματία ψυχολόγο έγκειται στο *πώς* σχηματίζει τις ιδέες του ο τελευταίος. Πριν πάρετε το συγκεκριμένο μάθημα, είχατε βέβαια ήδη σχηματίσει αρκετές ιδέες για διάφορους ανθρώπους, ωστόσο υπάρχει κάτι που πιθανόν δεν κάνατε. Δεν συσχετίσατε τις ιδέες σας μεταξύ τους με συστηματικό και λογικό τρόπο. Ας υποθέσουμε ότι κάποια μέρα λέτε «Η φίλη μου έχει κατάθλιψη γιατί χώρισε με το φίλο της», και την άλλη λέτε «Η μητέρα μου έχει κατάθλιψη σαν τη μητέρα της – πρέπει να είναι κληρονομικό». Συνήθως δεν υπάρχει λόγος να συνδέσετε συστηματικά αυτές τις παρατηρήσεις μεταξύ τους. Κανείς δεν σας ζητά να αποκαλύψετε τις σχέσεις ανάμεσα στους δια-

προσωπικούς παράγοντες (π.χ., χωρισμό) και στους βιολογικούς παράγοντες (κληρονομικές τάσεις), το ζητά όμως η επιστημονική κοινότητα από τον θεωρητικό της προσωπικότητας. Ο θεωρητικός πρέπει να συνδέσει τις ιδέες του μεταξύ τους με λογικό, κατανοητό τρόπο και ο ψυχολόγος της προσωπικότητας να δημιουργήσει μια συστηματική θεωρία.

ΘΕΩΡΙΑ ΕΛΕΓΞΙΜΗ ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ

Αν πείτε σε ένα φίλο σας «Οι γονείς μου είναι παράξενοι», αυτός είναι μάλλον απίθανο να σας πει «Απόδειξέ το!». Η επιστημονική κοινότητα, όμως, λέει «Απόδειξέ το!» κάθε φορά που λέει κάτι ένας επιστήμονας. Ο ψυχολόγος της προσωπικότητας πρέπει να διατυπώσει θεωρητικές ιδέες οι οποίες να επιδέχονται έλεγχο μέσω αντικειμενικών επιστημονικών τεκμηρίων, κάτι που ασφαλώς ισχύει για κάθε επιστήμη. Στην περίπτωση, όμως, της ψυχολογίας της προσωπικότητας, η επίτευξη μιας θεωρίας που να μπορεί να ελεγχθεί εμπειρικά είναι μάλλον ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς το υλικό του συγκεκριμένου τομέα περιλαμβάνει στοιχεία της ψυχικής ζωής –στόχους, όνειρα, επιθυμίες, παρορμήσεις, συγκρούσεις, συναισθήματα, ασυνείδητες ψυχικές άμυνες– τα οποία είναι εξαιρετικά περίπλοκο και εγγενώς δύσκολο να μελετηθούν επιστημονικά.

ΠΕΡΙΕΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Ας πούμε ότι ενοικιάζετε ένα διαμέρισμα και σκέφτεστε να βρείτε συγκάτοικο για να μοιραστείτε τα έξοδα. Όταν σκέφτεστε τα άτομα που ξέρετε προσπαθώντας να αποφασίσετε από ποιον θα το ζητήσετε, θα θέσετε πολλά ερωτήματα σχετικά με την προσωπικότητά τους: Τους αρέσει η διασκέδαση; Είναι ευσυνείδητοι; Είναι ανοιχτόμυαλοι; Και ούτω καθεξής. Υπάρχουν, όμως, και ερωτήματα που μάλλον δεν θα θέσετε. Για παράδειγμα: το ότι τους αρέσει η διασκέδαση αποτελεί κληρονομική ιδιότητα ή επίκτητη; Αν είναι ευσυνείδητοι τώρα, είναι πιθανόν να είναι περισσότερο ή λιγότερο ευσυνείδητοι σε είκοσι χρόνια; Αν είναι ανοιχτόμυαλοι, αυτό οφείλεται κυρίως σε πολιτισμικά βιώματα από τα οποία απέκτησαν τη δική τους κοσμοθεωρία ή σε μια πανανθρώπινη τάση για ανοιχτόμυαλη διάθεση η οποία εξελίχτηκε με το πέρασμα των αιώνων και συνιστά πλέον μέρος της βιοψυχολογικής υπόστασης όλων μας; Αν ένας ψυχολόγος της προσωπικότητας ορμούσε στο δωμάτιό σας και άρχιζε να σας κάνει τέτοιες ερωτήσεις, το πιθανότερο θα ήταν να πείτε –αφού θα είχατε συνέλθει από την έκπληξη που θα προκαλούσε η εισβολή ενός ψυχολόγου της προσωπικότητας στο δωμάτιό σας– «Τι με νοιάζουν εμένα αυτές οι ερωτήσεις; Δεν μ' ενδιαφέρει αν ανέπτυξαν το τάδε ή αν έμαθαν το δείνα, ή πώς θα είναι αυτοί σε είκοσι χρόνια. Εγώ έναν φυσιολογικό συγκάτοικο ψάχνω».

Όταν σκέφτεστε τους άλλους είστε επιλεκτικοί, δηλαδή σκέφτεστε τις ιδιότητες της προσωπικότητάς τους που σας ενδιαφέρουν και παραβλέπετε τις άλλες. Αντίθετα, ο ψυχολόγος της προσωπικότητας δεν μπορεί να το κάνει αυτό – πρέπει να τα λάβει όλα υπόψη του. Έχει χρέος να αναπτύξει μια περιεκτική θεωρία για την προσωπικότητα που να αναφέρεται σε όλες τις σημαντικές πτυχές των αν-

θρώπων. Παρακάτω στο κεφάλαιο αυτό θα μελετήσουμε το ευρύ φάσμα των ερωτήσεων που οφείλει να απαντά μια περιεκτική θεωρία για την προσωπικότητα.

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ: ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Όπως καθιστούν σαφές τα αποσπάσματα των φοιτητών στην αρχή του κεφαλαίου («Πυρήνας του Κεφαλαίου», παραπάνω), διαμορφώνετε ενορατικές ιδέες για την προσωπικότητα πριν ακόμη σπουδάσετε τον κλάδο της ψυχολογίας της προσωπικότητας. Εντούτοις, οι άνθρωποι σπάνια θέτουν τις προσωπικές τους ιδέες συστηματικά σε εφαρμογή. Μπορεί να γνωρίζετε ότι το πρόβλημα του ενός φίλου σας είναι η έλλειψη αυτοπεποίθησης και του άλλου η αδυναμία να ανοιχτεί στους ανθρώπους, αλλά είναι μάλλον απίθανο να αφιερώσετε χρόνο στο σχεδιασμό θεραπευτικών μεθόδων τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει οποιοσδήποτε για να ενισχύσει την αυτοπεποίθηση των ανθρώπων ή να τους ωθήσει να ανοιχτούν. Θα το κάνουν, όμως, πολλοί ψυχολόγοι της προσωπικότητας, καθώς επιδιώκουν όχι μόνο να αναπτύξουν μια εφαρμόσιμη συστηματική θεωρία αλλά και να μετατρέψουν τις θεωρητικές τους ιδέες σε εποικοδομητικές εφαρμογές. Θα ενημερωθείτε για πολλές τέτοιες εφαρμογές, σε όλο το βιβλίο.

Εν ολίγοις, αυτό το κείμενο σας εισάγει σε ένα πεδίο μελέτης που ο στόχος του δεν είναι απλώς να πει κάτι ενδιαφέρον και βαθυστόχαστο σχετικά με τους ανθρώπους. Οι στόχοι των ψυχολόγων της προσωπικότητας είναι (1) να παρατηρούν τους ανθρώπους επιστημονικά και να διατυπώνουν θεωρίες που να είναι (2) συστηματικές, (3) εφαρμόσιμες, (4) περιεκτικές και (5) να θέτουν σε πρακτική εφαρμογή αυτές τις θεωρίες που βασίζονται σε δεδομένα. Αυτά τα πέντε χαρακτηριστικά διακρίνουν και το έργο του ψυχολόγου της προσωπικότητας από εκείνο του ποιητή, του θεατρικού συγγραφέα, του «ψυχολόγου» της διπλανής πόρτας – ή του φοιτητή που γράφει σκιαγραφήματα προσωπικότητας την πρώτη μέρα των μαθημάτων. Ο ποιητής, ο δραματουργός, ο φοιτητής ή η φοιτήτρια, ο καθένας από εμάς δίνει τη δική του εκδοχή για την ανθρώπινη κατάσταση. Όμως, ο ψυχολόγος της προσωπικότητας είναι επιφορτισμένος με τη μοναδική αποστολή της ανάπτυξης μιας περιεκτικής, εφαρμόσιμης συστηματικής θεωρίας, την οποία στηρίζει σε επιστημονικές παρατηρήσεις και βάσει αυτών αναπτύσσει εφαρμογές που ωφελούν τα άτομα και την κοινωνία.

Σε όλο το βιβλίο, αξιολογούμε τις θεωρίες της προσωπικότητας κρίνοντας από το ποσοστό επιτυχίας τους στην επίτευξη αυτών των πέντε χαρακτηριστικών που απαιτεί μια επίσημη επιστημονική θεωρία της προσωπικότητας. Αυτό γίνεται στο τέλος της παρουσίασης κάθε θεωρίας, στην ενότητα «Κριτική Αξιολόγηση». Στο τελευταίο μας κεφάλαιο κρίνουμε κατά πόσο ο τομέας της ψυχολογίας της προσωπικότητας στο σύνολό του έχει καταφέρει να επιτύχει τους πέντε αυτούς στόχους.

Το παρόν κεφάλαιο σας εισάγει στο αντικείμενο μέσα από μια συζήτηση για το τι είναι μια θεωρία για την προσωπικότητα, σε ποια ερωτήματα πρέπει να δίνει απαντήσεις και ποιες είναι οι λειτουργίες της. Θα αναφερθούμε επίσης επιγραμματικά στις θεωρίες στις οποίες θα εντυπώσετε σε επόμενα κεφάλαια. Στο Κεφάλαιο 2 θα γνωρίσετε τις ερευνητικές μεθόδους μέσω των οποίων οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας αναπτύσσουν και δοκιμάζουν τις θεωρίες τους. Το περιεχό-

μενο των δύο πρώτων κεφαλαίων σας προσφέρει τα νοητικά εργαλεία που μπορείτε να χρησιμοποιήσετε για να αξιολογήσετε όσα θα μάθετε κατά τη διάρκεια των διαλέξεών μας για την ψυχολογία της προσωπικότητας.

ΓΙΑΤΙ ΜΕΛΕΤΑΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ;

Γιατί να επιλέξετε ένα μάθημα για την προσωπικότητα; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα μπορούμε να συγκρίνουμε την ύλη του μαθήματος με εκείνη άλλων μαθημάτων της ψυχολογίας, ας πούμε την τυπική εισαγωγή στην ψυχολογία. Οι φοιτητές συχνά απογοητεύονται από το περιεχόμενό της, καθώς το μάθημα δεν ασχολείται με ολοκληρωμένα, σύνθετα άτομα. Αντ' αυτού, μας διδάσκει κάποιο κομμάτι των ανθρώπων (π.χ., το οπτικό σύστημα, το αυτόνομο νευρικό σύστημα, τη μακροπρόθεσμη μνήμη κ.λπ.) και ορισμένες δραστηριότητες των ανθρώπων (τη μάθηση, την επίλυση προβλημάτων, τη λήψη αποφάσεων κ.λπ.). «Ποια ψυχολογία, όμως», θα ρωτήσει εύλογα κάποιος, «μας διδάσκει τον ολοκληρωμένο, σύνθετο άνθρωπο;» Η απάντηση βρίσκεται εδώ, στην ψυχολογία της προσωπικότητας. Οι θεωρητικοί της προσωπικότητας απευθύνονται στο ολοκληρωμένο άτομο. Προσπαθούν να κατανοήσουν πώς σχετίζονται μεταξύ τους όλες οι διαφορετικές πτυχές της λειτουργίας του ατόμου (Magnusson, 1999). Ένας από τους λόγους που μελετάμε, λοιπόν, την ψυχολογία της προσωπικότητας είναι ότι ασχολείται με το πιο περίπλοκο κι ενδιαφέρον θέμα της ψυχολογίας: το ολοκληρωμένο, σύνθετο, συνεκτικό και μοναδικό άτομο.

Ένας άλλος λόγος που παίρνουμε το μάθημα της ψυχολογίας της προσωπικότητας αφορά τον ευρύτερο κόσμο της διανόησης. Οι θεωρίες της προσωπικότητας που θα σχολιάσουμε δεν είχαν αντίκτυπο μόνο στο χώρο της επιστήμης της ψυχολογίας – έχουν επηρεάσει γενικότερα την κοινωνία. Οι ιδέες των θεωρητικών της προσωπικότητας είναι μέρος της πνευματικής παράδοσης του περασμένου αιώνα και, κατ' επέκταση, έχουν ήδη επηρεάσει και τη δική σας σκέψη. Ακόμη και πριν πάρετε το μάθημα της προσωπικότητας, θα λέγατε ότι κάποιος έχει μεγάλο «εγωισμό». Θα αποκαλούσατε κάποιο φίλο «εσωστρεφή» και θα πιστεύατε ότι μια φαινομενικά αθώα παραδρομή της γλώσσας αποκαλύπτει κάτι για τα βαθύτερα κίνητρα του ομιλητή. Αυτό σημαίνει ότι χρησιμοποιείτε ήδη την ορολογία και τις ιδέες των θεωρητικών της προσωπικότητας. Σε αυτό, λοιπόν, το μάθημα θα πάρετε μια ιδέα για την προέλευση των σκέψεων που κάνετε για τους ανθρώπους – και τις οποίες έχετε αποκτήσει ζώντας σε έναν πολιτισμό επηρεασμένο από το έργο των θεωρητικών της προσωπικότητας.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ο χώρος της προσωπικότητας ασχολείται με τρία ζητήματα, τα οποία είναι δύσκολο να συνυπάρξουν αρμονικά: (1) τα ανθρώπινα καθολικά χαρακτηριστικά, (2) τις ατομικές διαφορές και (3) τη μοναδικότητα του ατόμου. Όποιος μελετά τα καθολικά χαρακτηριστικά διερωτάται: Ποιες γενικές αλήθειες ισχύουν για τους ανθρώπους; Ποια είναι τα αμετάβλητα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης; Όταν μελετάμε τις ατομικές διαφορές, το κύριο ερώτημα είναι: Πώς διαφέρει ο ένας άνθρωπος από τον άλλον; Υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες ατομικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων; Τέλος, όσον αφορά τη μοναδικότητα αναρωτιόμα-

στε: Πώς γίνεται να εξηγήσουμε τη μοναδικότητα του ατόμου με επιστημονικό τρόπο (από τη στιγμή που η επιστήμη στοχεύει μάλλον σε γενικές αρχές παρά στην απεικόνιση μοναδικών οντοτήτων;). Οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας, όπως θα δείτε σε αυτό το βιβλίο, ασχολούνται με δεκάδες ζητήματα ακόμη πιο εξειδικευμένα, τα οποία, όμως, μπορούμε συνήθως να τα αντιμετωπίσουμε ως ευρύτερα ερωτήματα για τις καθολικές ιδιότητες της προσωπικότητας, τις ατομικές διαφορές και τη μοναδικότητα του ατόμου.

Δεδομένης αυτής της τριμερούς έμφασης, πώς θα ορίσουμε την έννοια της *προσωπικότητας*; Πολλές λέξεις έχουν πολλαπλές σημασίες και η προσωπικότητα δεν αποτελεί εξαίρεση. Διαφορετικοί άνθρωποι χρησιμοποιούν τη λέξη με διαφορετικούς τρόπους. Για την ακρίβεια, έχει τόσο πολλές διαφορετικές σημασίες, ώστε ένα από τα πρώτα συγγράμματα στην ιστορία του κλάδου (Allport, 1937), αφιέρωσε ένα ολόκληρο κεφάλαιο στο ερώτημα και μόνο ποιος είναι ο ορισμός της προσωπικότητας.

Αντί να αναζητούμε έναν και μόνο ορισμό της λέξης *προσωπικότητα*, καλό θα ήταν να ακολουθήσουμε το παράδειγμα των φιλοσόφων, οι οποίοι διδάσκουν ότι αν κάποιος θέλει να μάθει τη σημασία μιας λέξης θα πρέπει να παρατηρήσει τη χρήση της – και όσο θα παρατηρεί θα πρέπει να θυμάται ότι η ίδια λέξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί με πολλούς και ποικίλους τρόπους (Wittgenstein, 1953). Είναι γεγονός ότι διαφορετικοί άνθρωποι χρησιμοποιούν διαφορετικά τη λέξη *προσωπικότητα*. Για το ευρύ κοινό, ο όρος συχνά αντιπροσωπεύει μια αξιολογική κρίση: Συμπαθείς κάποιον γιατί έχει «καλή» ή «έντονη» προσωπικότητα, ενώ λες ότι ένα βαρετό άτομο «δεν έχει προσωπικότητα». Σε αυτή την καθημερινή χρήση, η λέξη σημαίνει κάτι σαν «χάρισμα». Οι επιστήμονες της προσωπικότητας, όμως, χρησιμοποιούν τον όρο διαφορετικά. Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας σίγουρα δεν τιτλοφορείται «Θεωρίες Χαρίσματος: Έρευνα και Εφαρμογές». Ο επιστήμονας της προσωπικότητας δεν κρίνει πόσο καλή είναι η προσωπικότητα κάθε ατόμου, αλλά πασχίζει να προάγει την αντικειμενική, επιστημονική μελέτη των ατόμων. Ας δούμε, λοιπόν, τον ορισμό που δίνει ο επιστήμονας.

Κάθε επιστήμονας της προσωπικότητας υιοθετεί και έναν ελαφρώς διαφορετικό ορισμό της λέξης *προσωπικότητα*. Η διαφορά του ενός από τον άλλο αντικατοπτρίζει τις διαφορετικές θεωρητικές τους πεποιθήσεις. Μελετώντας το βιβλίο, θα διαπιστώσετε ότι ορισμένες διαφορές είναι αρκετά σημαντικές. Προς το παρόν, όμως, στο Κεφάλαιο 1 ας πούμε πως πρόκειται για λεπτές διαφορές. Όλοι οι επιστήμονες της προσωπικότητας ασπάζονται την άποψη πως ο όρος *π ρ ο σ ω π ι κ ό τ η τ α* αναφέρεται στα *ψυχολογικά χαρακτηριστικά που συμβάλλουν στα σταθερά και ξεχωριστά μοτίβα συναισθημάτων, σκέψης και συμπεριφοράς ενός ανθρώπου*. Ας πούμε δυο λόγια γι' αυτό τον ορισμό.

- Όταν λέμε *σταθερά* εννοούμε ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας είναι ιδιότητες το λιγότερο σχετικά αμετάβλητες στο πέρασμα του χρόνου και στις διαφορετικές καταστάσεις της ζωής ενός ατόμου. Για να γίνουμε πιο σαφείς με ένα αντιπαράδειγμα: Ας υποθέσουμε, λόγου χάρη, ότι βρίσκεστε σε ένα αθλητικό γεγονός με ένα φίλο σας, ο οποίος συνήθως είναι ήρεμος και πράος, αλλά που κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια του αγώνα αρχίζει να φω-

νάζει θυμωμένος στο διαιτητή. Μετά τον αγώνα, ξαναβρίσκει τον παλιό, καλό και ήρεμο εαυτό του. Οι περισσότεροι ψυχολόγοι της προσωπικότητας δεν θα πουν ότι, κατά τη διάρκεια του αγώνα, άλλαξε η προσωπικότητά του. Αντίθετα, θα εξηγήσουν ότι η ασυνήθιστη έκρηξή του με φωνές και θυμό οφείλεται στην κατάσταση όπου βρισκόταν, και όχι στα γνωρίσματα της προσωπικότητας. Χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς του συνιστά η σχετικά σταθερή τάση του να είναι ήρεμος.

- Με τον όρο *ξεχωριστός* εννοούμε ότι η ψυχολογία της προσωπικότητας ασχολείται με τα ψυχολογικά γνωρίσματα που διαφοροποιούν τον έναν άνθρωπο από τον άλλον. Και πάλι θα καταφύγουμε σε ένα παράδειγμα. Αν κάποιος ζητήσει να περιγράψετε την προσωπικότητά σας, δεν θα πείτε «Έχω την τάση να νιώθω λύπη όταν συμβαίνουν άσχημα πράγματα και χαρά όταν συμβαίνουν ευχάριστα», και δεν το λέτε γιατί *όλοι* συνήθως νιώθουν θλίψη/χαρά όταν συμβαίνουν άσχημα/όμορφα πράγματα. Αυτές οι ψυχολογικές τάσεις δεν είναι ξεχωριστές. Ακόμη κι αν οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας μελετούν τα καθολικά χαρακτηριστικά (δηλαδή πτυχές της ψυχικής υπόστασης που είναι κοινές για όλους τους ανθρώπους), γενικά βασίζουν τη μελέτη των διαφορών μεταξύ των ατόμων στη δική τους αντίληψη περί καθολικών χαρακτηριστικών.
- Λέγοντας *συμβάλλουν* εννοούμε ότι ο ψυχολόγος της προσωπικότητας αναζητά τους ψυχολογικούς παράγοντες που κατά περίπτωση επηρεάζουν και, συνεπώς, έστω και εν μέρει εξηγούν τις ξεχωριστές και σταθερές τάσεις ενός ατόμου. Εδώ βασικά πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στις δύο εργασίες του επιστήμονα: στην *περιγραφή* και στην *εξήγηση*. Όπως και οι άλλοι επιστήμονες, έτσι και η ψυχολογία της προσωπικότητας είναι σε μεγάλο βαθμό περιγραφική, αφού οι ερευνητές μπορούν να περιγράψουν τάσεις στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, τις κυριότερες ατομικές διαφορές σε έναν ολόκληρο πληθυσμό ή μοτίβα συμπεριφοράς που υιοθετεί ένα άτομο σε διαφορετικές περιστάσεις. Εντούτοις, ο θεωρητικός της προσωπικότητας ελπίζει να περάσει από παρόμοιες περιγραφές στην επιστημονική ερμηνεία, εντοπίζοντας τους ψυχολογικούς παράγοντες που συντελούν στον τύπο ανάπτυξης, στις ατομικές διαφορές και στη συμπεριφορά του ατόμου που παρατηρεί. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως υπάρχουν και άλλοι παράγοντες εκτός από την προσωπικότητα που συμβάλλουν στους σταθερούς τύπους συμπεριφοράς. Φανταστείτε πως βρίσκεστε σε μια διάλεξη. Το πιθανότερο είναι να μιλάει περισσότερο από όλους στην αίθουσα ο καθηγητής. Αυτό, όμως, δεν οφείλεται στην προσωπικότητά του. Υπάρχουν πολύ σαφείς κανόνες περί κοινωνικών ρόλων που ορίζουν ότι στις αίθουσες διαλέξεων οι καθηγητές μιλούν και οι φοιτητές παρακολουθούν σιωπηλά (εκτός και αν κάνουν ερωτήσεις ή συμμετέχουν σε συζήτηση στην τάξη). Συνεπώς, η ομιλητικότητα του καθηγητή και η αντίστοιχη ησυχία των φοιτητών οφείλονται στους κοινωνικούς ρόλους και κανόνες στο χώρο των διαλέξεων και όχι στους παράγοντες της προσωπικότητας.
- Τέλος, όταν λέμε «συναίσθημα, σκέψη και συμπεριφορά», εννοούμε απλώς ότι η έννοια της προσωπικότητας είναι περιεκτική και αναφέρεται σε όλες τις

πτυχές του ατόμου: στην ψυχική του υπόσταση, στα συναισθηματικά του βιώματα και στην κοινωνική του συμπεριφορά. Οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας πασχίζουν να κατανοήσουν το ολοκληρωμένο άτομο.

Έχοντας στα χέρια μας έναν ορισμό της προσωπικότητας, θέτουμε το εξής ερώτημα: Όταν ο θεωρητικός της προσωπικότητας αναπτύσσει μια θεωρία για την προσωπικότητα, τι είδους ερωτήματα προσπαθεί να απαντήσει; Τα ερωτήματα για τα άτομα ανήκουν γενικά σε τρεις κατηγορίες: Θέλουμε να ξέρουμε *τι* τα χαρακτηρίζει, *πώς* έγιναν έτσι και *γιατί* συμπεριφέρονται όπως συμπεριφέρονται. Επομένως, θέλουμε μια θεωρία που να απαντά στα ερωτήματα *τι*, *πώς* και *γιατί*.

Το *τι* αναφέρεται στα χαρακτηριστικά του ατόμου και στον τρόπο που το καθένα οργανώνεται σε σχέση με τα άλλα. Χαρακτηρίζεται το άτομο από άγχος, επιμονή και ανάγκη για επιτυχία; Αν ναι, το άγχος και η επιμονή οφείλονται στην ανάγκη για επιτυχία; Η η επιμονή και η ανάγκη για επιτυχία οφείλονται στο άγχος του;

Το *πώς* αναφέρεται στις συνιστώσες που καθορίζουν την προσωπικότητα του ατόμου. Πώς επέδρασε το γενετικό υλικό στην προσωπικότητα του ατόμου; Πώς συνέβαλαν οι περιβαλλοντικές δυνάμεις και τα επίκτητα κοινωνικά βιώματα στην ανάπτυξη του ατόμου; Πώς αλληλεπιδρούν η βιολογία και το περιβάλλον; Πώς συμβάλλουν τα ίδια τα άτομα μέσα από τις επιλογές και τις προσπάθειές τους στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους;

Το *γιατί* αναφέρεται στα αίτια και τους λόγους της συμπεριφοράς του ατόμου. Οι απαντήσεις αφορούν τα κίνητρα του ατόμου: Παρακινείται το άτομο από την επιθυμία για επιτυχία ή από το φόβο της αποτυχίας; Αν ένα παιδί πάει καλά στο σχολείο, το κάνει για να ευχαριστήσει τους γονείς, για να καλλιεργήσει τα таланτά του, για να ενισχύσει την αυτοεκτίμησή του ή για να ανταγωνιστεί τους συμμαθητικούς του; Μια μητέρα είναι υπερπροστατευτική επειδή είναι πολύ στοργική, επειδή πασχίζει να δώσει στα παιδιά της ό,τι στερήθηκε σαν παιδί ή επειδή προσπαθεί να αντισταθμίσει τυχόν συναισθήματα εχθρότητας που τρέφει για το παιδί; Μια ολοκληρωμένη θεωρία της προσωπικότητας θα πρέπει να δίνει σαφείς απαντήσεις στους τρεις αυτούς τύπους ερωτημάτων (*τι*, *πώς* και *γιατί*).

Για να απαντήσει στα ερωτήματα *τι*, *πώς* και *γιατί* που μόλις αναφέραμε, ο ψυχολόγος της προσωπικότητας ασχολείται συνήθως με τέσσερα ξεχωριστά ζητήματα: (1) τη *δομή* της προσωπικότητας – τις βασικές ενότητες ή τους δομικούς λίθους της προσωπικότητας, (2) τις *διεργασίες* της προσωπικότητας – τις δυναμικές πτυχές της προσωπικότητας, συμπεριλαμβανομένων των κινήτρων, (3) την *ανάπτυξη* και την *εξέλιξη* – το πώς εξελίσσεται καθένας από εμάς σε ένα μοναδικό άτομο και (4) την *ψυχοπαθολογία* και την *αλλαγή της συμπεριφοράς* – το πώς αλλάζουν οι άνθρωποι και το γιατί ορισμένες φορές αντιδρούν στην αλλαγή ή αδυνατούν να αλλάξουν. Εδώ θα παρουσιάσουμε τα εν λόγω ζητήματα εν είδει εισαγωγής και σε όλο το βιβλίο θα επανερχόμαστε σε αυτά.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ:
ΤΙ, ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ
ΤΕΚΜΗΡΙΩΜΕΝΕΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΣΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ:
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ,
ΤΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ,
ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

ΔΟΜΗ

Η έννοια της δομής της προσωπικότητας αναφέρεται στις πιο σταθερές και αμετάβλητες πτυχές της προσωπικότητας. Οι άνθρωποι διαθέτουν ψυχολογικά χαρακτηριστικά που αντέχουν στο πέρασμα του χρόνου. Τα αμετάβλητα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν το άτομο και το ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα είναι, όπως λένε οι ψυχολόγοι, οι δομές της προσωπικότητας. Κατ' αυτή την έννοια, μοιάζουν με τα μέρη του σώματος ή με έννοιες όπως τα άτομα και τα μόρια στη φυσική. Αντιπροσωπεύουν τους δομικούς λίθους της θεωρίας της προσωπικότητας.

Μονάδες ανάλυσης

Όπως θα διαπιστώσετε σε όλο το βιβλίο, οι διάφορες θεωρίες της προσωπικότητας αντιλαμβάνονται διαφορετικά τη δομή της προσωπικότητας. Για να μιλήσουμε πιο επιστημονικά, διαφορετικοί θεωρητικοί δίνουν διαφορετικές βασικές μεταβλητές ή διαφορετικές μονάδες ανάλυσης στα επιστημονικά τους μοντέλα για τη δομή της προσωπικότητας. Η ιδέα των μονάδων ανάλυσης είναι σημαντική για να κατανοήσουμε πώς διαφέρουν οι θεωρίες της προσωπικότητας, γι' αυτό και θα σταματήσουμε μια στιγμή για να εξηγήσουμε τι εννοούμε.

Για να διαβάσετε το βιβλίο, μάλλον κάθεστε σε μια καρέκλα. Αν σας ζητήσουμε να περιγράψετε την καρέκλα, μπορεί να πείτε ότι «ζυγίζει περίπου 4 κιλά». Κάποιος άλλος θα πει ότι «πιθανόν κόστισε περίπου 50 δολάρια». Ένας τρίτος μπορεί να περιγράψει την καρέκλα ως «αρκετά καλοφτιαγμένη». Καθεμία από αυτές τις μονάδες ανάλυσης –κιλά, δολάρια, ποιότητα κατασκευής– μας λέει κάτι για την καρέκλα. Αν και όσα μας λένε μπορεί να έχουν κάποια συστηματική σχέση –π.χ., οι φτηνής κατασκευής καρέκλες μπορεί να ζυγίζουν και να κοστίζουν λιγότερο–, οι μονάδες ανάλυσης ξεχωρίζουν ξεκάθαρα η μία από την άλλη. Αν ακούγατε κάποιον να λέει «Η καρέκλα μάλλον κόστισε περίπου 50 δολάρια» δεν θα διαφωνούσατε λέγοντάς του «Όχι, τρελάθηκες; Αφού ζυγίζει 4 κιλά!».

Η γενική ιδέα, λοιπόν, είναι ότι μπορούμε να περιγράψουμε τα πάντα με περισσότερους από έναν τρόπους –δηλαδή με περισσότερες από μία μονάδες ανάλυσης– και καθεμία από τις διάφορες περιγραφές μπορεί να δώσει κάποια έγκυρη πληροφορία για το αντικείμενο που περιγράφει. Σε αυτό οι άνθρωποι δεν αποτελούν εξαίρεση. Οι διάφορες θεωρίες της προσωπικότητας που θα διδαχτείτε σε αυτό το βιβλίο χρησιμοποιούν διαφορετικές μονάδες ανάλυσης για να αναλύσουν τη δομή της προσωπικότητας. Κάθε ανάλυση μπορεί με τον τρόπο της να είναι σωστή. Ωστόσο, μπορεί να παρέχει διαφορετικού τύπου πληροφορίες για την προσωπικότητα. Ας δούμε, λοιπόν, μερικές από τις διαφορετικές μονάδες ανάλυσης που χρησιμοποιούν οι θεωρητικοί της προσωπικότητας.

Μια δημοφιλής μονάδα ανάλυσης είναι το *χαρακτηριστικό* της προσωπικότητας. Η λέξη *χαρακτηριστικό* συνήθως αναφέρεται σε έναν σταθερό τρόπο έκφρασης συναισθημάτων και συμπεριφοράς με τα οποία το άτομο αντιδρά σε πληθώρα καταστάσεων. Όταν κάποιος ενεργεί σταθερά με τον ίδιο τρόπο, λόγου χάρη με «ευσυνειδησία», θα λέγαμε ότι έχει το χαρακτηριστικό της «ευσυνειδησίας». Όρος ουσιαστικά συνώνυμος με το *χαρακτηριστικό* είναι η *προδιάθεση*. Τα

χαρακτηριστικά περιγράφουν την τάση του ατόμου να κάνει κάποια πράγματα ή όσα έχει την προδιάθεση να κάνει, κι έτσι θα λέγαμε πως όταν το άτομο ενεργεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο εκφράζει κάποιες ψυχολογικές προδιαθέσεις. Κατά πάσα πιθανότητα, χρησιμοποιείτε ήδη χαρακτηριστικά για να περιγράψετε ανθρώπους. Αν λέτε ότι ένας φίλος σας είναι «εξωστρεφής», «έντιμος», «ενοχλητικός» ή «ανοιχτόμυαλος», χρησιμοποιείτε ορολογία των χαρακτηριστικών. Όταν χρησιμοποιείτε αυτούς τους όρους, υπάρχει κάτι που εξυπακούεται, κάτι που δεν χρειάζεται περαιτέρω διευκρινίσεις. Αν πείτε ότι ένας φίλος σας είναι, λόγου χάρι, «εξωστρεφής», εννοείτε δύο πράγματα: (1) το άτομο τείνει να είναι εξωστρεφές στην καθημερινή του συμπεριφορά *κατά μέσον όρο* (ακόμη κι αν σε ορισμένες περιπτώσεις δεν συμπεριφέρεται έτσι) και (2) το άτομο τείνει να είναι εξωστρεφές *εν συγκρίσει με άλλους ανθρώπους* (αν το θεωρούσατε λιγότερο εξωστρεφές από τους περισσότερους ανθρώπους, μάλλον δεν θα το αποκαλούσατε «εξωστρεφές»). Αν χρησιμοποιείτε τα χαρακτηριστικά κατ' αυτό τον τρόπο, τότε τα χρησιμοποιείτε όπως και οι περισσότεροι ψυχολόγοι της προσωπικότητας.

Αξίζει να αναφέρουμε και ένα τελευταίο στοιχείο των μονάδων ανάλυσης που αποτελούν μεταβλητές χαρακτηριστικών. Τα χαρακτηριστικά τα βλέπουμε συνήθως ως συνεχείς διαστάσεις. Οι άνθρωποι διαθέτουν ένα χαρακτηριστικό σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, με τους περισσότερους να βρίσκονται κάπου στη μέση και ορισμένους να κλίνουν προς το ένα ή το άλλο άκρο.

Μια διαφορετική μονάδα ανάλυσης είναι ο *τύπος*. Η έννοια του τύπου αναφέρεται στο σύνολο πολλών διαφορετικών χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα, κάποιοι ερευνητές πειραματίστηκαν με συνδυασμούς χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και ισχυρίστηκαν πως υπάρχουν τρεις τύποι ανθρώπων: (1) οι άνθρωποι που αντιδρούν με ευελιξία και ελαστικότητα στην ψυχολογική πίεση, (2) οι άνθρωποι που η συμπεριφορά τους φανερώνει κοινωνική συστολή και συναισθηματική υπερβολική αυτοσυγκράτηση και (3) οι άνθρωποι που ενεργούν χωρίς αναστολές και κανόνες (Asendorpf, Caspi, & Hofstee, 2002). Οι ψυχολόγοι που ενδιαφέρονται για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας στην παιδική ηλικία διακρίνουν τρεις ή τέσσερις διαφορετικούς τύπους σχέσης παιδιού-γονέα (Bakermans-Kranenburg & Van Ijzendoorn, 1993). Η βασική έννοια που σχετίζεται με έναν τύπο και τον διαφοροποιεί από ένα χαρακτηριστικό είναι ότι βλέπουμε τους εναλλακτικούς τύπους ως ποιοτικά ξεχωριστές κατηγορίες. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι που ανήκουν στη μία και όχι στην άλλη κατηγορία δεν έχουν απλώς ένα χαρακτηριστικό σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, αλλά διαφορετικής κατηγορίας χαρακτηριστικά. Αυτό θα το κατανοήσετε καλύτερα με μια ανάλογη περίπτωση άσχετη με την ψυχολογία. Εννοείται πως το ύψος δεν θα το χαρακτηρίζαμε μεταβλητή ενός τύπου. Ακόμη κι αν λέμε πως κάποιοι άνθρωποι είναι «ψηλοί» και άλλοι «κοντοί», αναγνωρίζουμε πως οι λέξεις αυτές δεν χωρίζουν τους ανθρώπους σε κατηγορίες. Αντίθετα, το ύψος είναι μια συνεχής διάσταση, ενώ το φύλο διακρίνεται σε κατηγορίες. Σε αντίθεση με τα «ψηλός» και «κοντός», τα «άντρας» και «γυναίκα» διακρίνουν τα άτομα σε ποιοτικώς διαφορετικές κατηγορίες.

Πολλοί ψυχολόγοι χρησιμοποιούν άλλες μονάδες ανάλυσης πέρα από το χαρακτηριστικό ή τον τύπο. Πολύ συνηθισμένη εναλλακτική ανάλυσης της προσωπικότητας είναι το *σύστημα*. Σύστημα είναι ένα σύνολο άρρηκτα συνδεδε-

*Οι τέσσερις βασικοί τύποι
της προσωπικότητας*

Σχέδιο του Gary Larson

© 1990 FarWorks, Inc.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Διάθεση: Creators Syndicate.

μένων στοιχείων, του οποίου η γενικότερη συμπεριφορά αντικατοπτρίζει όχι μόνο τα επιμέρους στοιχεία αλλά και την οργάνωσή τους· πιο απλά, θα λέγαμε ότι σε ένα σύστημα «το όλο είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών». Οι θεωρητικοί που βλέπουν την προσωπικότητα ως σύστημα αναγνωρίζουν πως οι άνθρωποι έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία καλύπτουν οι δομικές έννοιες του χαρακτηριστικού και του τύπου, αλλά δεν χρησιμοποιούν καμιά από τις δύο έννοιες ως βασικές μονάδες ανάλυσης για να ερμηνεύσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Σύμφωνα με τις θεωρίες τους, ένα χαρακτηριστικό όπως η «ευσυνειδησία» δεν αντιστοιχεί σε μια δομή του ατόμου, αλλά απλώς περιγράφει τι κάνει το άτομο αυτό. Μια αναλογία θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε το σκεπτικό τους. Μπορεί να ξέρετε πως ο καιρός στο Σαν Φρανσίσκο είναι «αίθριος». Δεν θα λέγατε, όμως, πως το χαρακτηριστικό αυτό είναι δομικό στοιχείο της συγκεκριμένης πόλης, όπως, ας πούμε, οι λόφοι. Το Σαν Φρανσίσκο δεν «έχει» λόφους με την ίδια λογική που «έχει» αίθριο καιρό. Αν ήμαστε μετεωρολόγοι, δεν θα εξηγούσαμε τον καιρό του Σαν Φρανσίσκο λέγοντας ότι η... «αίθρια» διάθεση της πόλης προκάλεσε τον αίθριο καιρό. Ο όρος «αίθριος» περιγράφει τις ιδιότητες που εξηγούμε με ένα πολύπλοκο σύστημα μετεωρολογικών δυνάμεων. Ομοίως, πολλοί ψυχολόγοι της προσωπικότητας δεν θα εξηγούσαν την ευσυνειδησία κάποιου λέγοντας πως «έχει ευσυνειδησία» αλλά διερευνώντας ένα σύστημα συναισθηματικών διεργασιών και διεργασιών σκέψης που οδηγούν στη συμπεριφορά που χαρακτηρίζουμε ευσυνειδητή. Οι μονάδες ανάλυσης στην επιστημονική εξήγηση θα ήταν οι συναισθηματικές διεργασίες, οι διεργασίες σκέψης και οι μεταξύ τους σχέσεις.

Ιεραρχία

Εκτός από το ζήτημα των μονάδων ανάλυσης, υπάρχει και κάτι άλλο που λαμβάνουμε υπόψη μας όταν μελετάμε τη δομή της προσωπικότητας: η έννοια της ιεραρχίας. Πολλές θεωρίες της προσωπικότητας υποστηρίζουν ότι οι δομές της προσωπικότητας είναι οργανωμένες ιεραρχικά.

Γενικά, δύο πράγματα συνδέονται ιεραρχικά αν το ένα αποτελεί παράδειγμα του άλλου ή υπηρετεί τον σκοπό του άλλου. Η σχέση ανάμεσα στα «δέντρα» και στα «φυτά» είναι ιεραρχική αφού τα δέντρα είναι ένα παράδειγμα φυτού. Το «τζόκινγκ» και η «διατήρηση της φόρμας μας» σχετίζονται ιεραρχικά, επειδή το τζόκινγκ εξυπηρετεί το σκοπό να διατηρούμαστε σε φόρμα (ενώ το να διατηρούμαστε σε φόρμα δεν εξυπηρετεί το σκοπό του τζόκινγκ). Το ενδιαφέρον είναι πως η έννοια της ιεραρχίας μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικούς τύπους μονάδων ανάλυσης στη μελέτη της προσωπικότητας. Για παράδειγμα, οι στόχοι των ανθρώπων σχετίζονται ιεραρχικά. Οι γενικότεροι υψηλοί στόχοι (π.χ., να πετύχουμε, να είμαστε καλοί) συνδέονται με ειδικότερους, μικρότερης σημασίας στόχους (π.χ., να πάρουμε προαγωγή, να είμαστε καλοί με τους ξένους· Carver & Scheier, 1998). Τα γνωρίσματα της προσωπικότητας μπορούμε να τα δούμε ιεραρχικά. Τα ανώτερου επιπέδου γνωρίσματα (π.χ., η εξωστρέφεια, η ευσυνειδησία) οργανώνουν πιο περιορισμένης εμβέλειας, κατώτερου επιπέδου τάσεις (π.χ., την κοινωνικότητα, τη συνέπεια· John, Hampson, & Goldberg, 1991). Εδώ υπάρχει μια ιεραρχία, με την έννοια ότι τα κατώτερου επιπέδου γνωρίσματα είναι απλώς μια έκφραση των ανώτερου επιπέδου χαρακτηριστικών (π.χ., συνεπής στην ώρα του είναι κάποιος ευσυνείδητος).

Παράθεση: Οι θεωρίες της προσωπικότητας δίνουν έμφαση σε διαφορετικά κίνητρα (π.χ., μείωση της έντασης, αυτοπραγμάτωση, ισχύς, κ.λπ.)

Από την άλλη, ορισμένοι θεωρητικοί της προσωπικότητας δεν παρουσιάζουν μια σαφή ιεραρχία για τις δομές της προσωπικότητας. Αντ' αυτού, πιστεύουν πως διαφορετικά συστήματα της προσωπικότητας επηρεάζουν το ένα το άλλο με μια αμοιβαία αμφίδρομη σχέση που δεν είναι απαραίτητα ιεραρχική (π.χ., Bandura, 1999).

ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ

Με τον ίδιο τρόπο που οι θεωρίες μπορούν να συγκριθούν ως προς τη δομή της προσωπικότητας που παρουσιάζουν, μπορούν να συγκριθούν και ως προς τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν τις διεργασίες της προσωπικότητας. Ως διεργασία της προσωπικότητας εννοούμε τις ψυχολογικές αντιδράσεις που αλλάζουν δυναμικά, δηλαδή που αλλάζουν σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Ακόμη κι αν εξακολουθείτε να είστε το ίδιο άτομο από τη μια στιγμή στην άλλη, οι σκέψεις, τα συναισθήματα και οι επιθυμίες σας συχνά αλλάζουν ταχύτατα και ριζικά. Τη μια στιγμή μελετάτε και την άλλη σας αποσπά την προσοχή η σκέψη ενός φίλου. Μετά πεινάτε και κολατσίζετε. Στη συνέχεια νιώθετε ενοχές που δεν μελετάτε. Έπειτα αισθάνεστε άσχημα που παραφάγατε. Αυτή την ταχύτατη, δυναμική αλληλουχία των κινήτρων, των συναισθημάτων και της δράσης επιχειρούν να εξηγήσουν οι ψυχολόγοι της προσωπικότητας μελετώντας τις διεργασίες της.

Όπως ακριβώς στη μελέτη της δομής της προσωπικότητας, έτσι και στη μελέτη των διεργασιών της διαπιστώνουμε ότι κάθε θεωρητικός επιστρατεύει διαφορετικές μονάδες ανάλυσης. Οι διαφορές τους συνήθως παραπέμπουν σε διαφορετικές προσεγγίσεις στη μελέτη της παρώθησης (Pervin, 2003). Οι θεωρητικοί της προσωπικότητας δίνουν έμφαση σε διαφορετικές διεργασίες παρώθησης. Μερικοί ρίχνουν βάρος σε βασικές βιολογικές ορμές. Κάποιοι άλλοι ισχυρίζονται πως οι προσδοκίες των ανθρώπων για τα μελλοντικά γεγονότα είναι πιο σημαντικές για την ανθρώπινη παρώθηση από τις βιολογικές ορμές, όπως τις βιώνουν στο παρόν. Μερικοί θεωρητικοί δίνουν έμφαση στο ρόλο των συνειδητών διεργασιών σκέψης στα κίνητρα, ενώ άλλοι πιστεύουν ότι οι σημαντικότερες διεργασίες της παρώθησης είναι ασυνείδητες. Για κάποιους, τα κίνητρα για ανάπτυξη ή βελτίωση του εαυτού αποτελούν τον κεντρικό άξονα της ανθρώπινης παρώθησης. Για άλλους πάλι, αυτή η έμφαση στις «διεργασίες του εαυτού» υποτιμά το βαθμό στον οποίο η ατομική ανέλιξη, σε ορισμένες πολιτισμικές ομάδες, είναι λιγότερο σημαντική από ό,τι η επιθυμία κάποιου να ενισχύσει την οικογένειά του, την κοινότητά του και ευρύτερα τον κόσμο. Μέσα από την εξερεύνηση των διεργασιών παρώθησης, οι θεωρητικοί της προσωπικότητας για τους οποίους θα διαβάσετε εδώ επιχειρούν να χρησιμοποιήσουν τα σύγχρονα επιστημονικά πορίσματα ως απάντηση σε κλασικά ερωτήματα σχετικά με την ανθρώπινη φύση, ερωτήματα που έχουν γίνει αντικείμενο συζητήσεων και διαφωνιών στην παγκόσμια πνευματική παράδοση εδώ και δύο χιλιετίες.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ

Οι θεωρητικοί της προσωπικότητας δεν προσπαθούν μόνο να καταλάβουν πώς είναι τα άτομα στο εδώ και τώρα. Θέλουν επίσης να ξέρουν πώς έγινε το άτομο έτσι δηλαδή, στην επιστημονική ορολογία, πασχίζουν να καταλάβουν την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Όσοι ασχολούνται με τη μελέτη της ανάπτυξης της προσωπικότητας αντιμετωπίζουν γενικά δύο προκλήσεις αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους: Πρώτον, να ορίσουν τα μοτίβα ανάπτυξης που βιώνουν οι περισσότεροι, αν όχι όλοι οι άνθρωποι. Ο θεωρητικός μπορεί, λόγω χάρη, να ισχυριστεί ότι όλα τα άτομα περνούν, κατά την ανάπτυξή τους, από πολύ συγκεκριμένα στάδια ή ότι για τους περισσότερους ανθρώπους ορισμένα κίνητρα ή συναισθηματικά βιώματα είναι πιο συνηθισμένα σε κάποια ηλικία αντί σε κάποια άλλη. Μια δεύτερη πρόκληση είναι να κατανοήσουν τους παράγοντες που καθορίζουν την ανάπτυξη και που συμβάλλουν στις ατομικές διαφορές. Ποιοι παράγοντες καθορίζουν την ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου τύπου προσωπικότητας και όχι κάποιου άλλου;

Στη μελέτη των ατομικών διαφορών, ο κλασικός διαχωρισμός των πιθανών καθοριστικών παραγόντων γίνεται ανάμεσα στη «φύση» και στην «ανατροφή». Από τη μια μεριά, ίσως είμαστε αυτό που είμαστε λόγω της φύσης μας· λόγω, δηλαδή, των γενετικών χαρακτηριστικών που κληρονομήσαμε. Από την άλλη, η προσωπικότητά μας μπορεί να αντικατοπτρίζει την ανατροφή μας· δηλαδή, τα βιώματά μας μέσα στην οικογένεια και την κοινωνία. Χαριτολογώντας, θα λέγαμε: «Αν δεν σου αρέσει η προσωπικότητά σου, σε ποιον θα ρίξεις το φταίξιμο: στους γονείς σου επειδή σε ανέθρεψαν ή στους γονείς σου λόγω των γονιδίων που σου κληροδότησαν διαμορφώνοντας τη βιολογική σου φύση;».

Κατά καιρούς, η έρευνα της ψυχολογίας υποδεικνύει τη φύση ή την ανατροφή ως καθοριστικό παράγοντα για την προσωπικότητα. Στα μέσα του 20ού αιώνα, οι θεωρητικοί έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στα περιβαλλοντικά αίτια της συμπεριφοράς και συγκριτικά ελάχιστη έμφαση στις γενετικές επιδράσεις. Με αφετηρία τη δεκαετία του 1970 (Loehlin & Nichols, 1976), οι ερευνητές άρχισαν να μελετούν συστηματικά τις ομοιότητες στην προσωπικότητα των διδύμων. Όπως θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο, οι εν λόγω μελέτες παρείχαν σαφείς αποδείξεις ότι οι κληρονομικοί παράγοντες παίζουν και αυτοί ένα ρόλο στην προσωπικότητα. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκε και μια τρίτη τάση. Οι ερευνητές άρχισαν να εντοπίζουν αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους γενετικούς και στους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Αναγνώρισαν ότι η φύση και η ανατροφή δεν είναι ξεχωριστοί συντελεστές αλλά βρίσκονται σε δυναμική αλληλεπίδραση. Για παράδειγμα, τα βιώματα από το περιβάλλον ενεργοποιούν τους γενετικούς μηχανισμούς, έτσι ώστε ορισμένα βιώματα να είναι σε θέση να μεταβάλλουν τη βιολογία του ανθρώπινου οργανισμού (Gottlieb, 1998). Όλο και πιο συχνά, λοιπόν, τόσο οι ψυχολόγοι όσο και οι βιολόγοι (Ehrlich, 2000· Grigorenko, 2002· Lewontin, 2000) ομολογούν πως το πρόβλημα με την παραδοσιακή διαμάχη φύσης-ανατροφής ήταν η λέξη *διαμάχη*. Οι βιολογικοί και οι περιβαλλοντικοί παράγοντες δεν είναι αντίπαλες δυνάμεις αλλά αλληλεπιδρούν και συχνά αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς τα άτομα αναπτύσσονται (Plomin, 1994· Plomin & Caspi, 1999· Plomin, Chipuer, & Loehlin, 1990· Ridley, 2003).

Έχοντας πειστεί για τη σπουδαιότητα των γενετικών και των περιβαλλοντικών παραγόντων, θα διερωτάσθε: ποιοι και τι είδους περιβαλλοντικοί και βιολογικοί παράγοντες; Μεγάλο ερώτημα που θα μας απασχολήσει σε όλο το βιβλίο. Για την ώρα, όμως, θα κάνουμε μια σύντομη επισκόπηση κάποιων από τους παράγοντες στους οποίους δίνουν έμφαση τα σύγχρονα ευρήματα της ψυχολογίας της προσωπικότητας.

Γενετικοί Συντελεστές

Οι γενετικοί συντελεστές παίζουν κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και των ατομικών διαφορών (Caspi, 2000· Plomin & Caspi, 1999· Rowe, 1999). Οι επιστημονικές εξελίξεις αρχίζουν να δίνουν στον ψυχολόγο της προσωπικότητας τη δυνατότητα να υπερβεί αυτή την κάπως γενικευμένη διατύπωση και να υποδείξει συγκεκριμένα είδη επιρροής. Για να το πετύχει αυτό, μπορεί να εντοπίσει μια συγκεκριμένη πτυχή της προσωπικότητας που να θεωρείται πως ρυθμίζεται από βιολογικούς παράγοντες. Μιλάμε για τις λεγόμενες όψεις της *ιδιοσυγκρασίας*, δηλαδή των βιολογικά καθορισμένων συναισθημάτων και συμπεριφορικών τάσεων που είναι ήδη εμφανείς από την πρώιμη παιδική ηλικία (Strelau, 1998). Ένα ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό που μελετήθηκε με αυτό τον τρόπο είναι η ατολμία και οι αναστολές ως αντίδραση σε καινούριες συγκυρίες, όπως είναι οι συγκυρίες που περιλαμβάνουν άγνωστους ανθρώπους (Fox, Henderson, Marshall, Nichols, & Ghera, 2005). Σύμφωνα με τα ευρήματα, η λειτουργία των εγκεφαλικών συστημάτων στον μετωπιαίο λοβό και στο μεταιχμιακό σύστημα που καθορίζουν το φόβο διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο, και αυτές οι βιολογικές διαφορές επηρεάζουν τις ψυχολογικές διαφορές στον τρόπο που βιώνουν οι άνθρωποι την ατολμία και τις αναστολές (Schmidt & Fox, 2002). Από τη στιγμή που οι γενετικοί παράγοντες συντελούν στην ανάπτυξη του εγκεφάλου, μια τέτοια ανάλυση επιτρέπει στον ψυχολόγο της προσωπικότητας να κατανοήσει με σχετική ακρίβεια τους συνδετικούς κρίκους μεταξύ γονιδίων και βιολογικών συστημάτων και τη σύνδεση των τελευταίων με τη συμπεριφορά. Το ενδιαφέρον σε αυτή την έρευνα είναι ότι καταδεικνύει πώς γίνονται ντροπαλοί οι άνθρωποι ή όχι. Υπάρχουν κάποια στοιχεία ότι τα ιδιοσυγκρασιακώς ντροπαλά παιδιά που πηγαίνουν σε νηπιακούς σταθμούς, όπου καθημερινά συναντούν πάρα πολλά παιδιά, έχουν λιγότερες πιθανότητες να παραμείνουν ντροπαλά απ' ό,τι τα παιδιά που μεγαλώνουν αποκλειστικά στο σπίτι (Schmidt & Fox, 2002).

Μια άλλη εξέλιξη στον τομέα αυτό συνδυάζει το όποιο έργο της ψυχολογίας της προσωπικότητας με τα ευρήματα της μοριακής γενετικής. Αντί για μια απλή αναφορά στην επίδραση που έχει το συνολικό γενετικό υλικό, αλλιώς το γονιδίωμα, οι ερευνητές αρχίζουν πλέον να εντοπίζουν συγκεκριμένα στοιχεία του γονιδιώματος που είναι υπεύθυνα για την ανάπτυξη τμημάτων του νευρικού συστήματος τα οποία επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά (Plomin & Caspi, 1998). Οι έρευνες επικεντρώνονται ιδιαίτερα στη σύνδεση μεταξύ των γονιδίων και των συστημάτων νευροδιαβιβαστών (Grigorenko, 2002), των χημικών δηλαδή ουσιών του εγκεφάλου μέσω των οποίων επικοινωνούν οι νευρώνες. Η λειτουργία των νευροδιαβιβαστών επηρεάζει την εγκεφαλική δραστηριότητα, η οποία με τη σειρά

της επηρεάζει τις διαθέσεις και τις αντιδράσεις των ανθρώπων σε ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Συνδέοντας τις παραλλαγές του γονιδιώματος με παραλλαγές των εν λόγω βιοχημικών ουσιών, οι ερευνητές θα είναι σε θέση να εξηγήσουν πώς επηρεάζουν οι γενετικοί μηχανισμοί συγκεκριμένες πτυχές της προσωπικότητας.

Αντικείμενο διερεύνησης αποτελούν οι γενετικές βάσεις της προσωπικότητας και για τους εξελικτικούς ψυχολόγους, δηλαδή τους ψυχολόγους που μελετούν την εξελικτική βάση των ψυχολογικών χαρακτηριστικών (Buss, 1991, 1995, 1999, 2000· Buss & Kenrick, 1998· Βλ. Κεφάλαιο 9). Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι διατείνονται ότι οι ψυχολογικές τάσεις των σύγχρονων ανθρώπων είναι προϊόν της εξελικτικής μας κληρονομιάς. Οι άνθρωποι έχουν προδιάθεση για ορισμένου τύπου συμπεριφορές, διότι αυτές συνέβαλαν στην επιβίωση και στην αναπαραγωγική επιτυχία κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης εξέλιξης. Μια εξελικτική ανάλυση των γενετικών επιδράσεων διαφέρει ως προς τις θεμελιώδεις αρχές της από τις αναλύσεις που σχολιάσαμε στις δύο προηγούμενες παραγράφους. Γιατί σε μια τέτοια ανάλυση, οι ερευνητές δεν ενδιαφέρονται για τη γενετική βάση των ατομικών διαφορών, αλλά αναζητούν τη γενετική βάση των καθολικών ανθρώπινων χαρακτηριστικών, δηλαδή των ψυχολογικών γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν όλους τους ανθρώπους. Τα περισσότερα από τα γονίδια μας είναι κοινά. Ακόμη και οι λεγόμενες φυλετικές διαφορές δεν είναι παρά επιφανειακές διαφορές σε χαρακτηριστικά όπως η απόχρωση του δέρματος, ενώ αντίθετα η βασική δομή του ανθρώπινου εγκεφάλου είναι κοινή σε όλους τους ανθρώπους (Cavalli-Sforza & Cavalli-Sforza, 1995). Ο εξελικτικός ψυχολόγος υποστηρίζει, λοιπόν, ότι όλοι κληρονομούμε ψυχολογικούς μηχανισμούς που μας προδιαθέτουν να αντα-

Συντελεστές της προσωπικότητας: Οι γενετικές διαφορές και τα διαφορετικά βιώματα, μέσα και έξω από την οικογένεια, συμβάλλουν στη διαφοροποίηση της προσωπικότητας ανάμεσα στα αδέρφια.

ποκριθούμε στο περιβάλλον με τρόπους που έχουν στεφθεί με επιτυχία στην πορεία της εξελικτικής διαδικασίας. Αυτού του είδους οι αντιδράσεις ενεργοποιούνται όταν προσελκύουμε άτομα του αντίθετου φύλου, όταν φροντίζουμε παιδιά, όταν ενεργούμε αλτρουιστικά απέναντι σε άλλα μέλη της κοινωνικής μας ομάδας ή όταν εκδηλώνουμε τα συναισθήματά μας σε αντικείμενα και γεγονότα. Υπάρχουν πολλά στοιχεία που δείχνουν ότι κάποια από τα βασικά συναισθήματα (π.χ., θυμός, θλίψη, χαρά, απέχθεια, φόβος) βιώνονται με τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια (Ekman, 1992, 1993, 1994· Elfenbein & Ambady, 2002· Izard, 1991, 1994), όπως θα περιμέναμε αν αυτά τα συναισθήματα ήταν μέρος της εξελικτικής μας κληρονομιάς.

Περιβαλλοντικοί Συντελεστές

Ακόμη και οι ψυχολόγοι που δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στον βιολογικό παράγοντα αναγνωρίζουν ότι το περιβάλλον παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς μας. Αν δεν είχαμε ανατραφεί σε μια κοινωνία μαζί με άλλους ανθρώπους δεν θα ήμασταν καν άτομα, όπως το εννοούμε συνήθως με την καθιερωμένη έννοια του όρου. Το πώς αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας, οι στόχοι μας στη ζωή και οι αξίες που μας καθοδηγούν διαμορφώνονται σε έναν κοινωνικά οργανωμένο κόσμο. Κάποιοι περιβαλλοντικοί συντελεστές κάνουν τους ανθρώπους να μοιάζουν μεταξύ τους, ενώ άλλοι συμβάλλουν στις ατομικές διαφορές και στη μοναδικότητα του ατόμου. Περιβαλλοντικοί συντελεστές με τεκμηριωμένη σπουδαιότητα για τη μελέτη της ανάπτυξης της προσωπικότητας είναι μεταξύ άλλων ο πολιτισμός, η κοινωνική τάξη, η οικογένεια και οι συνομήλικοι.

Πολιτισμός Σημαντικός περιβαλλοντικός παράγοντας που καθορίζει την προσωπικότητα είναι οι εμπειρίες που έχουν τα άτομα ως μέλη ενός συγκεκριμένου πολιτισμού. Κάθε πολιτισμός έχει τις δικές του θεσμοθετημένες και καθιερωμένες μορφές επίκτητων συμπεριφορών, τελετουργιών και πεποιθήσεων. Αυτές οι πολιτισμικές πρακτικές, οι οποίες με τη σειρά τους αντικατοπτρίζουν πανάρχαιες θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις, δίνουν στους ανθρώπους απαντήσεις σε σημαντικά ερωτήματα για τη φύση του εαυτού, το ρόλο του ατόμου στην κοινότητα και τις αξίες και τις αρχές που έχουν βαρύτητα στη ζωή. Έτσι, τα μέλη ενός πολιτισμού μπορεί να έχουν κοινά χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Το ενδιαφέρον είναι πως οι άνθρωποι συχνά αγνοούν τις κοινές πολιτισμικές συμπεριφορές γιατί τις θεωρούν δεδομένες. Αν, ας πούμε, ζείτε στη Βόρεια Αμερική ή στη δυτική Ευρώπη, μπορεί να μην εκτιμάτε πόσο διαμορφώνει την εικόνα για τον εαυτό σας και τους στόχους σας η ζωή σας σε έναν πολιτισμό που σέβεται τα ατομικά δικαιώματα και στον οποίο τα άτομα συναγωνίζονται μεταξύ τους σε μια οικονομική αρένα για να βελτιώσουν την οικονομική και κοινωνική τους θέση. Αφού όλοι οι άνθρωποι σε αυτές τις περιοχές βιώνουν το ίδιο πολιτισμικό γίγνεσθαι, το θεωρούμε ως δεδομένο και, διόλου απίθανο, και ως οικουμενικό. Ωστόσο, πλήθος στοιχείων δείχνουν ότι οι κάτοικοι άλλων περιοχών του κόσμου βιώνουν διαφορετικές πολιτισμικές καταστάσεις. Φαίνεται πως οι ασιατικοί πολιτισμοί δίνουν μεγαλύτερη αξία στη συνεισφορά του ατόμου στην κοινότητα παρά στην αυτοδιάθεση